

PETNEHÁZI GÁBOR

**TIRADE DU NEZ, AVAGY NAZOLÓGIAI MEGJEGYZÉSEK
EGY BARÁTSÁG TÖRTÉNETÉHEZ**

A *tirade du nez*, azaz Rostand 1897-ben bemutatott *Cyrano de Bergerac*jának híres orrtirádája a világirodalom egyik legismertebb monológja, amelyet Ábrányi Emil kongeniális fordításának köszönhetően („*mondhatta volna szebben kislovag*”) Magyarországon is a legnépszerűbb drámai szövegek között tartanak számon. E népszerűség ellenére azonban, vagy talán éppen emiatt, az az antikvitásig nyúló tradíció, amelyben gyökerezik, alig kutatott terület. Legalábbis, ha annak az útnak az állomásait szeretnénk feltérképezni, amelyet az orrcsúfoló görög epigramma Rostand-ig megtett, illetve ha különösen azt a hatást akarjuk vizsgálni, amelyet a XVI. századi humanizmus két olyan prominens képviselője, mint Rotterdami Erasmus és Morus Tamás (ahogy az alábbiakból remélhetőleg kiderül majd, egymásra hatva és egymással szorosán együttműködve) gyakoroltak az irodalmi hagyományra, akkor, már amennyire ez a hazai körülmények között kijelenthető, azzal a szomorú megállapítással kell élnünk, hogy a komparatiztika semmi újat nem tett le az asztalra a témában Otto Weinreich 1941-es cikke óta.¹ Pedig a megoldás, hogy stílszerű legyünk, mindvégig itt volt az orrunk előtt.

Említett cikkében a tübingeni klasszika-filológia egykori professzora a *Görög Antológia*² egy Trajanus császár által írott kétsorosának (*AP XI, 418*, ill. *AP I II, 13,17*) XVI. századi és azt követő utóéletét vizsgálta. Az epigramma a következő:

Ἄντιον ἡελίου στήσας ῥίνα καὶ στόμα χάσχων
δείξεις τὰς ὥρας πᾶσι παρεσχόμενας.

Ezt költeményt a következőképpen fordította le latinra Morus Tamás, az 1494-ben Firenzében kinyomtatott *Planudea*, vagy egy abból készült kéziratos kivonat alapján:³

*Si tuus ad solem statuat nasus hiante
ore, bene ostendas dentibus, hora quota est.*

XVI. századi népszerűségét bizonyítja, hogy újólga mások is latinra fordították,⁴ illetve a század hatvanas éveitől a XVII. század második feléig különböző nemzeti nyelvű átköltéseknek is alapul szolgált.⁵ Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy ez a Trajanus/Morus-epigramma, kissé átalakítva, de helyet kapott a Rostand színművét ihlető, XVII. század derekán alkotó Savinien *Cyrano de Bergerac*

---

¹ *Otto Weinreich: Ein Epigramm des Kaisers Trajan und sein literarisches Nachleben. Die Antike 17 (1941) 229–248; Ausgewählte Schriften III, 1937-1970. Tübingen 1979. 105–122.*

² *Az Anthologia Graeca legújabb monografikus feldolgozása: Gideon Nisbet: Greek Epigram in the Roman Empire (Martial's forgotten rivals). Oxford 2003. Trajanus epigrammájára vonatkozóan lásd u. itt 196.*

³ *The Yale Edition of the Complete Works of St. Thomas More, vol. 3, part II, The Latin Poems of Thomas More. Ed. C. Miller – L. Bradner – C. A. Lynch. Yale Univ. 1984. 250; a forrásokra és a kompozícióra vonatkozóan: ugyanitt 12–17, ill. Weinreich: i. m. 232, 108. jegyzet.*

⁴ 1524-ben szerepel az elzászi Ottomar Nachtigall (Othmar Luscinus) Anton Fuggernek ajánlott, 200 epigrammát tartalmazó kötetében, ill. szintén lefordítja a Melancton-tanítvány Johannes Lauterbach (Epigrammaton Libri VI, 1562. IV, 132). Weinreich: i. m. 233, 109. jegyzet.

⁵ Megjelenési sorrendben az első az angol George Turberville 1567-es kiadású *Epitaphs, Epigramms, Songs and Sonetts* c. kötetében; ezt követi a lengyel Jan Kochanowski tollából (Fraszki 1584), aki valószínűleg az eredeti görögből fordítja, lévén, hogy Aratosz-fordításai is ismertek, ill. az eredeti epigramma ekkorra már több korabeli, népszerű antológiában is helyet kapott; ezt követik a különböző német nyelvű változatok. Weinreich: i. m. 234–236, 110–111. jegyzet.

Voyage dans la lune című satirikus regényében, aki melleleg a korabeli leírások és ábrázolások szerint éppenséggel valóban egy nem mindennapi méretű és formájú „orromzattal” volt ellátva, és érintettsége okán sem zárható ki, hogy némi „nazológiai” műveltséggel azért rendelkezett.⁶ E komoly tudomány korabeli népszerűségét jelzi egy, az orr dicséretét tartalmazó prologus is, amelyet Cyrano idősebb kortársa, a színész Jean Gracieux – álnévén Bruscambille – jelentetett meg 1610-ben,⁷ és ugyanabban az Hôtel de Bourgogne-ban mondott el közönség előtt, ahol Rostand színművében Cyrano szavalja el a maga monológját.

Visszatérve a valódi Cyranohoz: A motívum a *Holdbéli utazás*ban is ugyanaz, mint az eredeti epigrammában; a holdlakók napóráként használják az orrukat, és „*ha valaki megkérdezi, hány óra, csak kinyitják az ajkukat; s mivel orruk árnyéka éppen fogaikra esik, mindjárt jelzi is a pontos időt.*”⁸ A szövegrészletből az is kiviláglik, hogy Cyrano nem az eredeti görögöt (abban ugyanis a számlapként hasznosítható fogazatról nem esik szó), hanem a latint vagy valamely népnyelvi változatot használta fel. A folytatásban a nagyorrúak dicséretét hirdeti, és ezzel igazolja azt a holdbéli gyakorlatot, hogy a „tömpeorrúakat” a herélték életére ítélik.

A *Holdbéli utazás* e részletét Rostand is ismerhette, az orrmonológ szellemisége nagyon is közel áll a Cyrano által írottakhoz. Miért nem emelte át akkor egy az egyben a napórás hasonlatot művébe? Weinreich megadja a valószínű választ: a napórás poén egy olyan korban, amely már kizárólag csak mechanikus órákat használt, és amelyet általában a technikai haladásba vetett feltétlen bizalom és optimizmus jellemezett, egyszerűen „nem ült” volna.⁹ Vagyis az eredeti görög epigramma Morus fordításának is köszönhetően egy időre irodalmi közhellyé lett, de nem vált hosszú életűvé: a napórák visszaszorulásával együtt ritkult a használata, míg nem a XIX. század végére már teljesen anakronisztikusnak számított. A rostand-i orrmonológ alapötletét tehát a valódi Cyrano adhatta (ennek bővebb magyarázatát lásd még alább), és az a tény, hogy a korabeli XVII. századi francia színházban valóban el is hangzott egy az orr dicséretét megéneklő prolog. A tartalmára vonatkozóan azonban a Trajanus-epigramma újkori karrierjét elindító Morus Tamás közvetlen környezetében, barátjánál, Erasmusnál lehetünk fontos támpontokra.

Erasmus és Morus barátsága már-már legendás.¹⁰ Erasmus angliai tartózkodásai alatt sokszor hónapokat vendégeskedett Morus londoni házában, a későbbiekben pedig állandó levelezésben álltak egymással.¹¹ Erasmus hatása Morusra, leginkább ami az Utópiát illeti, szintén ismert tény a szakirodalomban,¹² Morusnak Erasmusra, és különösen az erasmusi életműre gyakorolt hatása azonban kevésbé dokumentált.¹³

⁶ Szávay Nándor: Utószó. In: Cyrano de Bergerac, Holdbéli utazás. Ford. Szávay Nándor. Szeged 2002. 141–142.

⁷ *Prologues tant sérieux que facétieux*. Paris 1610. Vö. Alain Mercier: La littérature facétieuse sous Louis XIII: une bibliographie critique. Geneva 1991.

⁸ Cyrano 2002. 115–116.

⁹ Weinreich: i. m. 246, 121. jegyzet.

¹⁰ Vö. Ernest Edwin Reynolds: Thomas More and Erasmus. London 1965.

¹¹ A fennmaradt leveleket lásd: P. S. Allen: Opus Epistolarum Desiderii Erasmi Roterodami I–XII. Oxford 1906–58. Erasmus és Morus leveleit összefoglalja Margaret Mann-Philips: The Correspondence of Erasmus and More. In: Thomas More 1477–1977. Colloque international tenu en novembre 1977. Bruxelles 1980. 27–37.

¹² Vö. David Wootton: Introduction. In: Thomas More, Utopia with Erasmus's Sileni of Alcibiades. Ed. transl. intr. David Wootton. Indianapolis 1999. 1–35.

¹³ Igaz, azt már az Utópiával foglalkozó szakirodalom is kiemeli, hogy ennél a műnél lényegében egy közösen vallott értékrendnek egy képzeletbeli társadalomba történő áthelyezéséről van szó, vagyis más szavakkal, azokat a reformeszméket, amelyeket az idealista Erasmus a kor keresztény társadalmában írásművészetének meggyőző erejére támaszkodva a gyakorlatba igyekezett átültetni, a nála jóval gyakorlatiasabb Morus csak egy elképzelt, „ideális” társadalomban vélte megvalósíthatónak. Lásd J. C. Davis: Utopianism. In: J. H. Burns (ed), Cambridge History of Political Thought 1450–1700. Cambridge 1994. 329–344; G. M. Logan: The Meaning of More's Utopia. Princeton 1983. 218, 243–244. Mindkettőt idézi Bruce Mansfield: Erasmus in the Twentieth Century (Interpretations c. 1920–2000). Toronto 2003. 37–38.

Együttműködésük kezdete közös Lukianosz-fordításkötetük 1506-os megjelenéséhez köthető.¹⁴ Később az addigra már európai hírnévre szert tett, és a kontinensen több jelentős nyomdával is kiváló kapcsolatokat ápoló Erasmus bábáskodik Morus műveinek a megjelentetése körül, így az *Utópia* 1516-os löweni, valamint 1518-as bázeli kiadása is rajta keresztül bonyolódik le. Ez utóbbi bázeli kiadvány azonban lényegében ismét egy közös kötet. Nem csupán az *Utópiát* tartalmazza ugyanis, hanem Erasmus költői műveit, valamint Morus összegyűjtött epigrammáit, amelyek között számos görögből fordított darab akad, leginkább az *Anthologia Graeca* szkóptikus költeményei közül.

A Trajanus-epigramma fordítása az 1518-as kiadásban az *In vehementer nasutum, e Graeco* címmel szerepel. A szintén bázeli, 1520-as kiadásba ugyanezzel a címmel bekerült egy másik orrcsúfólo költemény is, egy négy soros, szintén a *Görög Antológiából* (AP. XI, 268; APl. II, 13, 11).¹⁵ Ezenkívül számos nő- és feleségcsúfólo, a részegeseket, a tudatlan filozófusokat vagy az orvosokat kifigurázó epigrammát is fordított Morus a *Planudea* ugyanazon könyvéből. Kedvére lehetnek az efféle tréfás költemények, Erasmus is több helyen említi Morus *mira festivitasát*, utalva arra a barátságos, évődő hangulatra, a szüntelen tréfálkozásra, amely társalgásaikat Erasmus korai angliai éveit alatt jellemezhetette, és amelyekben Morus mindenkor értő partnerre találhatott Erasmusában.¹⁶ A Lukianosztól és általában a görög és római szatírából tanultakat ugyanakkor mindketten továbbfejlesztették: Morus egy elvontabb, teoretikus irányba az *Utópiában*, egy új műfajt is teremtve ezzel, míg Erasmus egy inkább retorikus, a nyelvi lehetőségeket a végsőkig kiaknázó irányba a *Balgaság dicséretében* és a *Colloquiában*.

Mi köze mindennek az orrmonológához és az orrcsúfólo epigrammához? A *Colloquia* egy korai darabja, a *De captandis sacerdotiis* című dialógus egy részlete jól példázza egyrészt a fenti állítást, vagyis azt a nyelvi leleményt, amellyel Erasmus a görög-római szatirikus hagyományt, azaz jelen esetben az orrcsúfólo görög epigrammát új formába öntötte és jelentősen gazdagította, és ez egyben a hiányzó láncszemet is jelenti a Trajanus – Morus – Cyrano-féle orrkarikatúra és Rostand orrmonológja között.

A kétszereplős dialógusban¹⁷ a sikertelen római „javadalomhalászatából” visszatért Pamphagus és régi cimborája, Cocles beszélgetnek. Pamphagus megőrül annak, hogy ő nem úgy járt, mint a hazatérő Odüsszeusz, hogy csak elaggott kutyája és régi dajkája ismerte föl, mire válaszul Cocles biztosítja, hogy nem volt nehéz dolga, hiszen egy akkora orrot, mint a Pamphagusé, nehezen felejt el az ember. A címzett kikéri magának, mondván, hogy az ő orrán nincs semmi szegéyllnivaló. Hát persze, hogy nincs, vágja rá Cocles,

„hiszen olyan szerszám ez, amit számtalan célra használhatsz” „Például?”
Először is, csappantyú helyett a mécses eloltásához „Folytasd” „Azán, ha egy
 mélyebb üregből kell vizet merítened, jó lesz tömlőnek.” „Ejha!” „Ha tele a
 kezed, jó lesz fogasnak.” „Ezen kívül?” *Ha nincs fújtatód, begyújthatod vele a
 tűzhelyet* „Jól mondod. Mi van még?” „Ha írás közben zavar a fény, árnyékot
 ad.” *Hahaha. Van még valami a tarsolyodban?* *Tengeri csatában csákljaként
 használhatod* *Hát a szárazföldön?* „Jó lesz pajzs helyett.” „Mi lesz még?”
 „Éknek is jó, ha fát kell hasogatnod.” „Igaz.” „A népet is összetrombitálhatod

¹⁴ Luciani opuscula ab Erasmo Roterodamo et Thoma Moro in Latinorum linguam traducta. Paris 1506. Vö. Craig R. Thompson: The Translations of Lucian by Erasmus and St. Thomas More. New York 1940.

¹⁵ Miller – Bradner – Lynch: i. m. no. 102, 158.

¹⁶ Erasmus így ír Morusról egy korai levelében Richard Whitfordnak, amely egyben a bevezetője saját *declamatiójának*, amelyet Lukianosz *Tyrannidájára* válaszul írt (mindkettő a már említett 1506-os Lukianosz-fordításkötetben jelent meg), közli Allen: i. m. I, 191, 422–423: *Accedit lingua ingenio par, tum morum mira festivitas, salis plurimum, sed candidi duntaxat, ut nihil in eo desyderes quod ad absolutum pertineat patronum*. Vö. a *Balgaság dicséretének* Morusnak címzett ajánlását: *suspiciabar hunc ingenii nostri lusum tibi praecipue probatum iri, propterea quod soleas huius generis iocis, hoc est, nec indoctis, ni fallor, nec usquequaque insulsis impendio delectari*. Allen: i. m. I, 222, pp. 459–462.

¹⁷ Magyar fordítása még nincs. A latin szöveg kritikai kiadása: Opera Omnia Desiderii Erasmi Roterodami I-3. Amsterdam 1972. Ed. par L. E. Halkin - F. Bierlaire - R. Hoven: 150–154.

vele, ha ki kell hirdetni valamit. Ha csatában vagy, kürtjeleket adhatsz vele. Kapának is jó, ha ásnod kell. Sarlónak, ha aratsz. Horgonynak, ha hajózol. A vendéglőben villa, halászhoz horog.” „Milyen szerencsés vagyok! – állapítja meg végül Pamphagus – Nem is tudtam, hogy egy ilyen sok célra használható holmi van a birtokomban.”

Első ránézésre alapos a gyanú arra nézvést, hogy az erasmusi „multifunkciós” orr közeli rokonságban állhat Rostand hangnemeket változtató orrleírásaival. Ha ehhez hozzávesszük, hogy Edmond Rostand apja gazdag polgárember létre képzett latinista is volt, aki többek között elsőként fordította franciára Catullus összes verseit, és gondoskodott róla, hogy a fia is alapos retorikai képzésben részesüljön (előbb egy marseilles-i elitiskolában, aztán pedig Párizsban a Collège Stanislasban, ahol annak a René Doumic-nak lett a tanítványa, akinek legfőbb érdeklődési területe éppen a XVII. századi francia irodalom volt, ily módon tehát mind Cyrano, mind Bruscambille a látókörébe kerülhetett),¹⁸ akkor csak erősödik a gyanúnk, hogy Rostand legalább akkora vagy talán még nagyobb olvasottsággal rendelkezhetett nazológiai téren, mint színművének címadója. A téma egyébként is jóval nagyobb publicitást élvezhetett, mint manapság. A Rostandnál jó másfél évszázaddal korábban alkotó Laurence Sterne *Tristram Shandy*jében az „orrológia” fő teoretikusai között még együtt szerepel Bruscambille és Erasmus, Sterne szó szerint is idéz a *De captandis sacerdotiis*ből.¹⁹

Visszatérve a dialógusra: a beszélgetés végén Cocles megint csöbe húzza Pamphagust, miután az elpanaszolja katasztrofális anyagi helyzetét; „megmutatom én neked, hogy honnan szerezhetsz akár százezret” – mondja neki. „Boldoggá teszel tehát?” – kérdi amaz – „Ne húzd sokáig. Mondd meg honnan.” „Budé Numizmatikájából.”²⁰ Ott sok százezret találsz, akár aranyat, akár ezüstöt.” „Menj ahova való vagy a vicceddel együtt. Majd ebből adom meg én is, amivel tartozom neked.” „Majd azt, amit ebből kapsz tőlem kölcsön.” *Age, novi nasum tuum*, mondja erre Pamphagus. Cocles: *At mihi prae te nasus est nullus*. Pamphagus: *Imo nihil te nasutus. Nihil es nisi nasus*. A szójáték magyarra lefordíthatatlan, hiszen a *nasus* itt egyformán jelent orrot és humort, a *nasutus* pedig egyszerre nagyorrút és élcelődöt. Lehetséges-e, hogy e két egymással ilyen jóízűen élcelődő alak mögött valódi személyek rejtőzzenek? P. Smith, a múlt század 20-as éveinek nagy Erasmus-monográfusa, aki lényegében valamennyi a *Colloquiá*ban szereplő személy mögött valós személyeket vélt meghúzódni,²¹ Erasmus két szolgáját sejtette Pamphagusban és Coclesban, egy 1529-es levél²² alapján, amelyben Erasmus Oecolampadiust nyugtatja meg afelől, hogy az ugyanabban az évben kinyomtatott, bővített *Colloquiá*ban megjelent *Cyclops* c. dialógusban nem róla esik szó, amikor egy olyan rókalelkű illetőről beszélnek, akiben bár akkora lenne a keresztényi könyörület, mint amekkora az orra.²³ Erasmus a levélben azzal védekezik, hogy köztudomású, hogy ez a szolgájára, Nicolas Canniusra vonatkozik, aki szerett volna szerepelni a *Colloquiá*ban, az érvelése azonban sántít: a dialógus egyik szereplője valóban Cannius, de a hosszú orra vonatkozó megjegyzés egy harmadik személyről szól, aki mögött talán nem is kellene mindenképpen egy valódi személyt feltételeznünk. Csakhogy maguk a kortársak is afféle kulcsregényként olvasták a *Colloquiá*t mint eszközt arra, hogy Erasmus kigúnyolja éppen aktuális ellenfeleit, ez nyilvánult meg Oecolampadius reakciójában is. A kulcsregényolvasat tehát érvényes lehet egyrészt abban az értelemben, hogy a kortársak kit vélték felfedezni a *Colloquia* szereplőiben, másrészt időbeli korlátokkal az esetleges szerzői szándék tekintetében is. Ahogyan erősödött ugyanis az Erasmus körüli polémia, különösen az 1520-as évek második felétől, úgy vált az egyre bővülő *Colloquia* is egyre személyesebb hangvételűvé és direkt módon szatirikussá, és távolodott

¹⁸ Edmond Rostand: *Cyrano de Bergerac*. Texte intégral ed. par Pierre Lauzerois. Paris 1988. 214–251; Sue Lloyd: *The Man who was Cyrano*. Bloomington 2002. 1–59.

¹⁹ Laurence Sterne: *Tristram Shandy* úr élete és gondolatai. Ford. Határ Győző. Budapest 1989. III, 35–37, 239–243.

²⁰ Guillaume Budé *De asse* (Paris 1515) c. művéről van szó.

²¹ *Preserved Smith*: A key to the Colloquies of Erasmus. Cambridge 1927. 6.

²² Allen: i. m. VIII, 2147. 134–136.

²³ A *Cyclops* magyarul megjelent a Trencsényi-Komor-féle válogatásban (Rotterdami Erasmus, Beszélgetések. Vál. és ford. Komor Ilona – Trencsényi Waldapfel Imre, Budapest 1981), de a hosszú orra vonatkozó kitéltet valamilyen oknál fogva nem tartalmazza.

el egyre jobban a kezdeti általánosabb, inkább pedagógiai hangvételtől. Nem feltétlenül érdemes tehát annak kiderítésével próbálkozni, hogy egy olyan korai dialógusban, mint a *De captandis sacerdotiis*,²⁴ kik állhatnak Pamphagus és Cocles mögött. A fentiek tükrében azonban óhatatlan, hogy két ennyire *nasutus* figura mögött, akik ennyi művészi játékosággal csipkelődnek egymással, ne magát Erasmust és Morust sejtjük meg, a két jó barátot, akik oly nagy kedvüket lelték az effajta dolgokban: *iocis, nec indoctis, ni fallor, nec usquequaque insulsis*.²⁵ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Erasmus egy valóban lefolytatott beszélgetést örökített meg, ellenben az már valószínűsíthető, hogy Morus orrcsúfolóepigramma-fordításai kapcsán támadhatott az az ötlete, hogy nyelvgyakorló könyvét ezzel a fajta humorral is fűszerezze.

Ami pedig a *nasutus* konkrét értelmét illeti: világos, hogy Erasmus is tekintélyes nagyságú orrot mondhatott magáénak, elég Holbein ismert festményét magunk elé idézni. Ha tehát Pamphagus alakja mögött valóban őt kell keresnünk (adalék lehet ehhez, hogy az 1509-ben Itáliából visszatérő és Rómát is megjárt Erasmusnak az 1510-es években állandó törekvése volt egy olyan patrónust találni, aki bizonytalan anyagi helyzetén egy állandó jövedelmet biztosító javadalommal javíthatna) akkor könnyen adódik a következtetés, hogy Erasmus a *De captandis sacerdotiis*-ben ugyanazt műveli, mint a Rostand drámájában Cyrano: saját magát gúnyolja ki. Ezt az állítást alátámaszthatják azok a rajzok, amelyek a bázeli egyetemi könyvtárban őrzött Erasmus-hagyaték lapjai között maradtak ránk. Szent Jeromos levelei kommentárjának jegyzeteit ugyanis néhány olyan saját magát ábrázoló karikatúrával dekorálta ki Erasmus, amelyek az öniróniát sem megvető szatirikus *ingenium*áról árulkodnak (lásd a 33. ábrán).²⁶

Amicorum communia sunt omnia, azaz a barátoknak mindenük közös, idézhetjük írásunk végén azt „az *éppoly híres, mint amennyire üdvös*” ókori közmondást, amelyet Erasmus *Adagiája* élére helyezett, jelezve azt a jelentőséget, amelyet neki tulajdonított.²⁷ Nem csupán az *Utópia* tekinthető tehát Erasmus és Morus közös szellemi termékének abban az értelemben, hogy egy olyan társadalmat képzel el, ahol az erasmusi keresztény humanizmus elvei megvalósulhatnak, de az orrszatíra is, amelyet együtt támasztottak fel haló poraiból és egyben megalapozták Rostand-ig ívelő újkori európai karrierjét.²⁸

PETNEHÁZI GÁBOR

Szegedi Tudományegyetem

Klasszika-Filológiai és Neolatin Tanszék

E-mail: petnehazi_gabor@yahoo.it

²⁴ Az 1522. márciusi kiadásban szerepel először, cím nélkül, amely csak az 1524. márciusi kiadástól kezdve állandósul. A *Colloquia* kiadástörténetére vonatkozóan lásd: L. E. Halkin: Introduction, in: Opera Omnia Desiderii Erasmi Roterodami I-3. Amsterdam 1972. 3–23.

²⁵ Lásd a 15. jegyzetet.

²⁶ Vö. E. His: Selbskarikaturen des Erasmus. Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde 45 (1946) 211–212. A kép forrása: Margaret Mann-Phillips: Erasmus and the Northern Renaissance, Boydell Press, Suffolk, 1981: orig. 1949), p. 159. A rajzokat lásd még: Craig R. Thompson (transl. and ed.): Colloquies. In: Collected Works of Erasmus 39–40. Toronto 1997. 46. Az eredeti lelőhely: Universitätsbibliothek Basel, Handschriften-Abteilung, Erasmuslade, A.IX.56, Bl 226 recto, 243 recto, C.VIA.68, S 146, 143.

²⁷ Lásd az *Adagia* kritikai kiadásában. Opera Omnia Desiderii Erasmi Roterodami II-1, ed. M. L. van Poll – M. Mann-Phillips – Chr. Robinson: North-Holland – Elsevier 1993. 84–86.

²⁸ Utólagos megjegyzés. Nem sikerült kiderítenem, a Rostand-irodalom milyen mélységben tárgyalja, vagy tárgyalta-e már egyáltalán a kérdést, ugyanis a hazai nagy könyvtárak katalógusaiban nem találtam egyetlen olyan tételt sem, ami hasznomra lehetett volna, jöllehet mindenképpen érdemes lett volna látnom a Cyrano de Bergerac kritikai kiadását (Jacques Truchet: Cyrano de Bergerac, édition critique. Paris 1983) ill. a következő konferenciakötetet: Edmond Rostand: Renaissance d'une oeuvre. Actes du colloque international des 1er et 2 juin 2006. Ed. par Guy Lavorel, Philippe Bulinge. Université Jean Moulin, Centre d'études des interactions culturelles. Centre Jean Prévost 2007.